

Рецензия

от доц. д-р Ина Димитрова, ПУ „Паисий Хилендарски“ за материалите, представени от гл. ас. д-р Благвеста Николова за участие в конкурс за заемане на академична длъжност „доцент“ по направление 2.3. Философия (Философия на политиката) за нуждите на секция „Социални теории, стратегии и прогнози“, обявен от ИФС-БАН (ДВ от 15.12.2020г.)

Гл. ас. д-р Благвеста Николова е единствен участник в конкурса с общо 16 публикации, от които една самостоятелна монография и 15 статии (8 в национални издания и 7 в чужбина). Публикациите и цитиранията отговарят на минималните национални изисквания за длъжността „доцент“. В материалите, предоставени за конкурса, отсъстват свидетелства за плагиатство.

Публикациите и научната автобиография на кандидата демонстрират академична активност, отличаваща се с високо качество: авторство на научни изследвания, активно международно сътрудничество и международна видимост по линия на двугодишна специализация в Белгия, на проектна и експертна дейност, на участие в международни форуми, школи и семинари и др. Видимостта и интегрираността на кандидата в международната научна общност е недвусмислено засвидетелствана и през множеството цитирания: броят им е 26 в значими международни издания. В националното научно пространство съответно признание за постиженията на Благвеста Николова е поощрителната награда за млад учен в областта на хуманитарните и социалните науки „Питагор“ за 2017 г., участие в четири колективни проекта, както и участие в национални форуми.

Доминиращата част от научната работа на Благвеста Николова най-общо се разполага в две полета и, разбира се, в пресечните им зони. Първото е фокусирано около различни аспекти и проблеми на съвременното прогнозиране; второто изследва и анализира нуждата и формите на „етическо присъствие“ както в глобалните процеси на научно-технически иновации, така и на конкретно, процедурно, ниво – когато става дума за финансиране на научни изследвания от ЕС. Експертната дейност на кандидата е посветена тъкмо на „етически скрининг“ на проекти в рамките на Хоризонт 2020 (оценени 39 проекта за периода 2016-2020). Подобна експертиза означава, че анализите, които Благвеста Николова предлага във втората област на научните си изследвания, имат очевидното предимство да са проведени от позицията на непосредствено въввлечен специалист и наблюдател. Това ясно се вижда в монографията „The RRI Challenge: Responsibilization in a State of Tension with Market Regulation“ от 2019 г.

В полето на изследванията върху съвременното прогнозиране Благвеста Николова ни предлага анализи на редица изключително интересни и актуални аспекти, тактики и ефекти – потенциалът на научната фантастика по отношение на практиките по прогнозиране като инструмент за откриване на нови пространства за рефлексия върху ключови понятия и феномени; жокерите - събития с ниска вероятност и голямо въздействие - изследвани като „антисипаторна стратегия, която да компенсира липсата на опит, неведението или недостатъчно знание в дадена област, но и като техника за „темпорално адаптиране“ към главозамайващата скорост на социална промяна в съвременните общества (вж. Авторска справка); мобилизирането на фигурата на „младостта“ и управлението и употребите на бъдещето; формите и последиците на маркетизацията на прогнозирането. Анализите по тази линия са проведени изключително професионално, винаги удържат многозначността на обсъжданите практики и по този начин имат несъмнена ценност като социална критика. В този смисъл са принос към задълбочаването

на саморефлексията на полето и съзнанието му за двойните ефекти на собствения му инструментариум. Посочените приноси в авторската справка са напълно реални.

До края на рецензията ще се спра по-подробно на монографията. Тя е посветена на рисковете и нежеланите ефекти, които крие развитието на науката и технологиите, ориентирано към иновации, по отношение на обществото. Общата схема, в която се ситуира анализа, е следната: от едната страна е научно-техническият процес на иновации, който носи рискове и има ефекти, вредни и нежелани за обществото. Днес той е направляван изключително от икономическа, пазарна рационалност, ориентирана единствено към печалба, към все по-бързо натрупване на капитал. Тя е в синхрон с общата пазарна логика, завладяла съвременните „пазарни общества“, в които наблюдаваме експанзия и икономизация на зони, които преди са оставали извън този тип логика. Допълнително пазарната логика се стабилизира от идеологията на научния прогрес, която ни убеждава в неутралността на научния метод и съответно, и на технологиите.

От другата страна на тази основополагаща схема стои „социеталната адекватност“, етиката, моралната философия, отговорността и респонсибилизирането на иновационния процес. Този „добър протагонист“ в сблъсъка трябва по някакъв начин да съумее да насочи технологичното развитие към „правилния тип въздействие“ (right impacts). Тезата е съответно, че мощта на горната страна в схемата стеснява неимоверно пространството на втората, т.е. на концептуалното пространство за етическа рефлексия и наблюдаваме „демократични дефицити“, както и отсъствие на „цялостна социетална адекватност... [чиито] следствия ... могат да дестабилизират, навредят на или разрушат животът на индивидите и органис.зациите“ (xviii). Накратко, икономическата целесъобразност превръща „етиката“ в не повече от бележка под линия, казва Благовеста Николова, създавайки така (195 с.) „етически вакуум“.

В контекста на тази проблемна ситуация изследването се фокусира върху един опит за респонсибилизиращо усилие, а именно концепцията за *Отговорни изследвания и иновации (RRI)*. То се концептуализира като пореден опит за „етически надзор“ над науката и технологиите, анализира се ролята ѝ в Европейския институционален контекст като източник на социална критика и пространство за етическа рефлексия. Особено важни са анализите на Благовеста Николова върху проблемите и бариерите пред възможността тази концепция действително да изиграе ролята на коректив. Проведен е изключително софистициран анализ на петте основни „ключа“ – public engagement, open access, gender, ethics and science education – и шестия, за който трябва да се отвори пространство, а именно „governance“. В крайна сметка основен проблем е инвазивността на икономическата логика – тя неусетно навлиза и функционира в съответните официални документи на ЕС. Несъмнено качеството на анализа е много високо и виждаме една професионално проведена критическа дискусия на двусмислеността на базисни процедури, а и принципи, на ЕС. Приносите са несъмнени.

Това, на което бих искала да се спра накрая са няколко момента, заслужаващи допълнително внимание и дискусия. Коментирам ги малко по-подробно единствено с намерението да демонстрирам колко голям е потенциалът на изследването да поставя по остър начин важни въпроси и да поражда дискусия. Това са характеристики, присъщи единствено на анализи от много високо ниво.

1. Съзнавам, че самата документация на ЕС не специфицира конкретна зона на иновации, но в рамките на концептуалната част на анализа, мисля, че би било продуктивно да се специфицира за коя зона на наука, технологии и иновации става дума, особено ако проблемът е социеталната им адекватност и целта е „right impacts“, както и изграждането на сфера на „reverence and inviolability without relying on the notion of the

sacred" (195). Голяма част от примерите са от биотехнологичния сектор, но като цяло доминира един твърде общ начин на рефериране към науката, технологиите, иновациите. Струва ми се, че възможните рискове и проблеми, произтичащи от маркетизацията на науката, са различни за различните сфери на наука и иновации, и това е важно по отношение на нормативния хоризонт на изследването и по-точното дефиниране на тези „right impacts“. Има сфери на иновации например, и то доста актуални, които генерират морални дилеми, надхвърлящи „обществото“ както традиционно сме свикнали да го мислим, а именно като изградено единствено от човешки същества. Тези иновации изтласкват границите на въпросите, поставени толкова умело в книгата, до „нечовеците“ и техния морален статут, и ни изправят пред въпроса дали и как да ги включим в обсега на задълженията си към тях (обекти от средата, роботите, които създаваме, ИИ, вирусите и т.н.).

2. Вторият дискуссионен пункт за мен е употребата на общи понятия като „етика“, „морална философия“, „етическа рефлексия“. Според мен образът на „добрият протагонист“, както нарекох тази страна в противоречието, в изследването разчита най-вече на интуитивните ни представи за какво би трябвало да става дума. Опитите за дефиниране се движат по две линии: култивиране на vigilance, alertness and healthy anxiety (47 с.) и „казването на истината“. Но „етиката“ или „моралната философия“ не са нещо монолитно, а са множество от нормативни теории и множество концепции. Съответно, те ни дават често напълно различни предписания как да действваме, кога и за какво да внимаваме и да се тревожим. В този смисъл, консеквенциализмът например, който някак много бързо е отхвърлен в текста като съучастник на пазарната логика, също е семейство от много различни теории. Някои от тях могат да изглеждат в импликациите си бездушни, но има други, които са изключително изискващи (demanding) по отношение на индивидуалните действия и избори. И те мобилизират схемата на „калкулиране“ на полза и вреда, но в името тъкмо на култивиране на „здравословна тревожност“ и на усещане за фундаментален личен ангажимент в борбата със злото, несправедливостта и т.н.
3. Следващият ми коментар е насочен към въпроса дали проблемът с вредните ефекти на науката, технологиите и иновациите и стесненото от тях етическо пространство следва да виждаме единствено в сдвояването им с пазарната рационалност или проблемът е по-общ и те лесно се сдвояват с различни други форми на интереси, власт и постисничество? Класически пример е сдвояването на науката с държавните интереси и особено с нейните военни интереси (свързани и със съответната индустрия; изследователи например говорят експлицитно за „науката на Студената война“, доколкото водещи са били не чисто научни, а политически приоритети). Изобщо в изследването някак въпросът за държавата и нейната роля в тази сфера отсъства. А тя дълго време е бил основен източник на финансиране на научните изследвания и иновации и този тип управление на науката и иновациите крие не по-малки рискове. В тази светлина дали това е проблемът наистина: „the tendency of market societies to commoditize everything and realize profit, even at the expense of vulnerable groups“ поради „normative match between science and the market“ (79 с.)? Не се ли случва същото между държавата и науката отново за сметка на уязвимите групи? Самият Нюрнбергски кодекс, към който Благовеста Николова се връща, се ражда не заради комодификацията на науката, а заради мобилизирането ѝ именно от държавата за съответните, добре известни ни, цели.
4. Последният ми коментар е свързан с критиката на демократизирането на науката, т.е. включването на външни перспективи, което Благовеста Николова показва убедително,

че крие редица опасности (както в книгата, така и в статията „The rise and promise of participatory foresight“). Това несъмнено е така, но как по-друг начин да се съпротивляваме срещу „the claim that knowledge is exhausted with scientific knowledge“, както самата тя казва? Как по друг начин да включим в медицината например пациентските лични наративи, които в един момент се оказват толкова значими – както за идентичността и активизма на самите пациенти, така и за самата медицинска практика (където се формулира зоната narrative medicine, именно за да утвърди и легитимира гласовете на пациентите). Наред с това струва ми се, че тъкмо демократизирането исторически ражда регулациите, декларациите в защита на уязвимите, безбройните guidelines в research ethics, в асистиранията репродукция и т.н. Т.е. тъкмо размиването на управлението и представите за науката като институция с тотална юрисдикция над собствените си дела – размиване, което често не идва спонтанно, а е плод на трудни и болезнени съпротиви, ражда зоните, в които има ограничения, стъпили на етически съображения. Склонна съм да допусна, че ако искаме да претеглим ползите и вредите на демократизирането, твърде вероятно е за много зони – поне свързаните с медицина и биотехнологии – ползите да надвишават вредите.

Познавам Благвеста Николова от периода, в който бяхме заедно в секция „Социални теории, стратегии и прогнози“ (бившата секция по социална философия на ИФИ-БАН). Още тогава беше беше съвсем очевидно, че тя е талантлив и сериозен млад изследовател, както и изключително съвестен и отговорен колега, на който може да се разчита за съвместни начинания.

Заключение: Несъмнено високото качество на научната и експертна дейност на Благвеста Николова ми дава всички основания без колебание да препоръчам на членовете на академичното жури да ѝ присъдят академичната длъжност „доцент“ в ИФС-БАН.

25.04.2021 г.

София

/доц. д-р Ина Димитрова/